

3. A magyar kódexirodalom legendái és képi világuk

A következőkben a magyar nyelvű kódexekben megjelenő, Szent Antallal kapcsolatos legendákat vesszük számba, rámutatunk a fordítások forrására és az esetleges jellegzetességeikre. A magyar kódexirodalomban Remete Szent Antallal kapcsolatos szöveg az *Érdy*⁵⁴, a *Müncheni*⁵⁵, a *Debreceni*⁵⁶ és a *Peer-codexben*⁵⁷ olvasható.

A legterjedelmesebb magyar nyelvű szöveg, amely a Remete Szent Antal alakjához tapadó gyógyítás-képzetre utal, az *Érdy codex*ben olvasható. Ugyanakkor ez az egyetlen magyar legendaszöveg, amely a transláció köré összpontosul.

A legenda szerint Jusztiniánusz császár lányát, Zsófiát megszállták az ördögök, amelyeket csak az Antal remete ereklyéje segítségével lehetett volna kiűzni, ám a remete sírjának helyét senki nem ismerte. A konstantinápolyi főpap imára és böjtre szólította fel társait, és azon éjjel Gábrriel arkangyal megjelenítette neki és a császárnak az ereklye helyét. Teofilusz püspök rögtön el is indult társaival az ereklye után, viszontagságok közepette eljutott Egyiptomba, abba a kolostorba, ahol még élénken élt a remete emléke, és ahol a társaság újabb csodáknak lesz tanúja. A lámpások és gyertyák tüzeit ugyanis minden jeles ünnepen egy kis fehér madárka gyújtotta meg, a szájában hozva a tüzet. Másnap Gábrriel arkangyal levelet tett az oltárra, amelyben megírta, hogy egy csillag fogja Teofilusz püspököt és társait a sírhoz vezetni. Előbb félelmetes tájak felé vezette őket a csillag, magas hegyekre, kopár és napfény nélküli tájakra, vadállatok közé, majd egy tavat láttak, ahol azokat kínozták, akik Krisztust megtagadták, hogy utána annál gyönyörűsebb helyekre kerüljenek, csodálatos szép mezőre, ahol mindenféle gyümölcsfákat találtak. Ez volt az a hely, ahol a remete ereklyéi pihentek, és égi szózat figyelmeztette őket erre. Két oroszlán ásta ki a sírt egészen egy kőlap tetejéig, amelyen egy feliratot találtak „Deaky, ghorogh es fidoj bewtwkkel” arról, hogy a dicsőséges Remete Szent Antal testét temették el oda. A sírből „nagy zep yllat” szállt ki, és a remetét a Szent Pál legendás pálmafaágból készült köntösében találták meg. Visszafele is a csillag vezette őket, amíg a szerzetesek kolostorát el nem érték. Egész úton megmutatkozott az ereklye csodatevő ereje. Egy alkalommal az úton három ember holttestét találták, de ezek csodás módon feltámadtak, amikor Teofilusz a Krisztus és az Antal nevére kérte őket erre. Ezután mindhárman csatlakoztak a kísérethez. Egy Dániel nevű emberből kitakarodtak a „förtelmes lelkök”, és ezért Dániel a továbbiakban követte a menetet. Egy vár alatt tanyázó gonosz lelkek megrettentek, a gyerekek, akiket a farkasok vittek el, feltámadtak, majd Alexandriában egy nyolc napja felakasztott, egyébként ártatlanul elítélt ifjút élve találtak szülei, miután könyörögtek An-

⁵⁴ *Érdy codex* 1876.

⁵⁵ *Müncheni codex* 1874.

⁵⁶ *Debreceni kódex* 1997.

⁵⁷ *Peer-codex* 1874: 53–110.

talhoz. Az ifjú maga mondta el szüleinek, hogy míg érte jöttek, üstökénél fogva tartotta őt Szent Antal. Amikor ezt meghallotta, a fejedelem meg akarta szerezni az ereklyét, de leg-erősebb emberei sem tudták felemelni a holttestet. Teofilusz egy ruha-ereklyével engesz- telte ki őket. Antal a tengeri viharokban is védelmezte a kíséretét, míg végre megérkeztek Konstantinápolyba. A kilenc förtelmes lélek előbb könyörgőre fogta, kérte a remetét, ne gyötörje őket, majd a püspök és a császár imája alatt a tisztulatlan lelkek nagy ordítással elhagyták a Zsófia testét, és a lány olyan lett, mintha meghalt volna. Akkor a püspök fel- emelte, megvigasztalta, és Zsófia kijelentette, hogy amíg él, nem távozik e kincs mellől. A befejező imádság arra figyelmeztet, hogy nemcsak a testi betegségek, hanem a lelki betegségek gyógyításában is hatásos volt a remete közbenjárása.

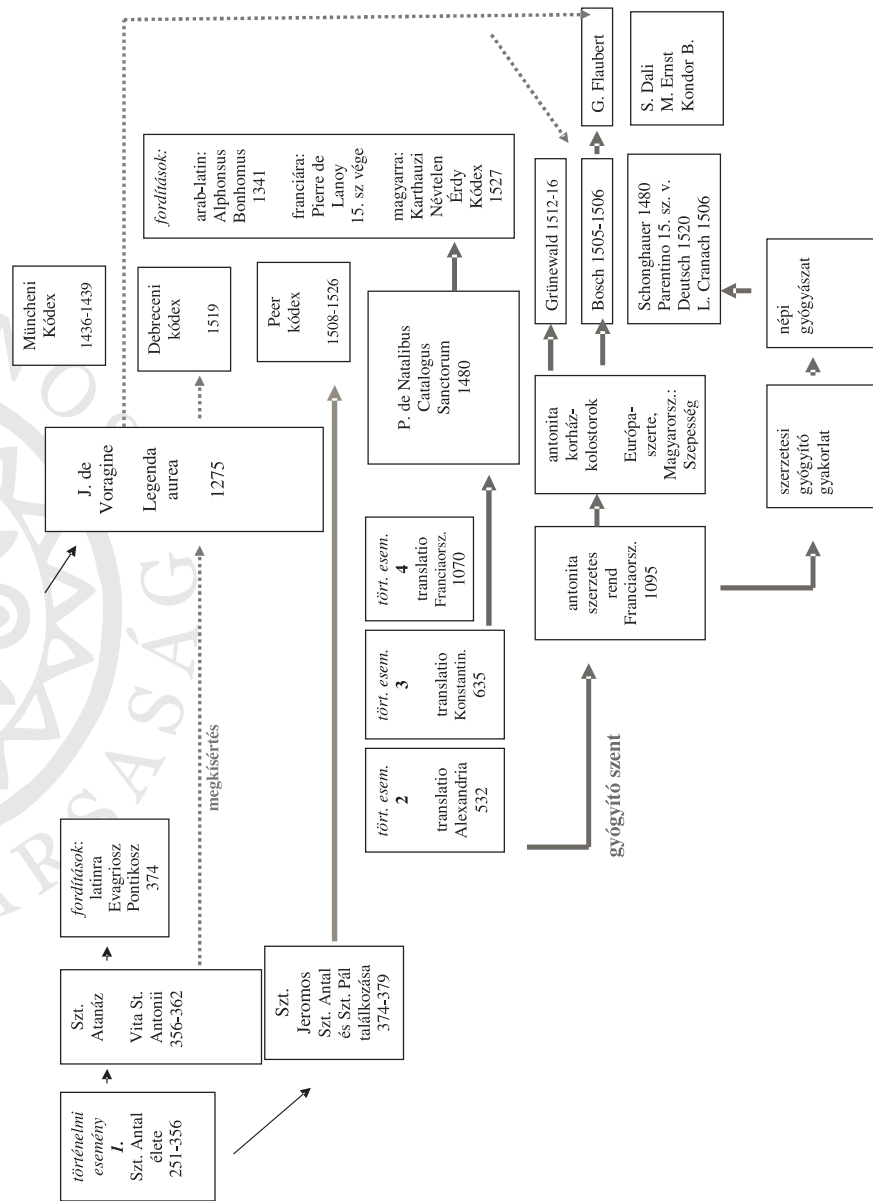
A *Müncheni codex*ben a négy evangéliumot a legrégebb magyar nyelvű kalendárium előzi meg.⁵⁸ A kalendárium szerkezete még a *Julianum Calendarium*ét követi, és a hó- napok elosztása a rómaiak szokását követi. Ebben a kalendáriumban rövid megjegyzés olvasható a január 17-e mellett: „S. Antal halála napja.”

A *Debreceni kódex* két legendája Antallal kapcsolatos.

Az első a *Remote zent pal eleterol* című legenda, amely nagyon röviden számol be a Pál életéről. Tizenhat éves volt Pál, amikor szüleit elveszítette, és ekkor a keresztényüldö- zésektől menekülve, hűgát magára hagyta, és ő a sivatagba húzódott vissza. Csupán idős korából hallunk újra a remetéről. Pál száztizenhárom éves volt, amikor a kilencvenéves Antal meglátogatta.

Antal azt gondolta egyszer, hogy rajta kívül több szerzetes nem lakik a sivatagban. Egy éjjel álmában megtudta, hogy egy nála jobb szerzetes is lakik a sivatag belsejében. El is indult gyorsan, hogy felkeresse. Útján először a kentaurral találkozott, amely jobb lábá- val megmutatta az utat neki, majd a szatírral, amely pálma gyümölcsét vitte a kezében. Antal megértette, hogy „ordog uolna” és nem törődött vele. Egy fa alatt éjszakázott, és másnap egy farkas mutatta meg neki az utat egészen a Pál cellájának ajtajáig. De mivel a hasadéokban sötét volt, Antal megbotlott, és Pál erre bezárta az ajtóját. Csak hosszas kö- nyörgés után nyitotta ki. Aztán leültek, beszélgettek, és délben egy holló hozott nekik egy kenyeret. Miután Pál elmagyarázta, hogy a fél kenyeret a vendég tiszteletére megduplá- zta a Gondviselő, azon vitatkoztak, hogy melyikük törje meg. Végül abban egyeztek meg, hogy mindketten megfognák a darab kenyeret és így osztják el. Ittak a forrás vizéből, és az éjszakát imádkozással töltötték. Reggel Pál bejelentette, hogy már nagyon kevés van hátra az életéből, mire Antal siratni kezdte. Ekkor Pál megijedt attól, hogy megnehezíti a halála óráját, és elküldte gyorsan, hogy hozza el a saját cellájából azt a palástot, amelyet Atanáz püspök adott Antalnak. És amikor újra a Pál cellája felé tartott, Antal látta a Pál lelkét angyalok társaságában felemelkedni. Sietni kezdett, de Pált már halva találta. Mi- után elsiratta és betakarta a palásttal, megjelent két oroszlán, és megásták Pál számára a sírt. Antal eltemette Pált, de a pálfafa leveléből készített ruháját magával vitte, és ün- nepnapokon magára öltötte.

⁵⁸ *Müncheni codex* 1874.

8. kép. A Remete Szent Antallal kapcsolatos történetek áramlásának vázlata

A másik legenda a *Zent Antal apatnak eletirolh* címet viseli, és a Jeromos által megörökített, a *Legenda aurea* által közvetített, ekkor már közismert történetet követi. Antal tizennyolc évesen vesztette el szüleit, és a templomban hallott ige hatására szétesztotta vagyonát a szegények között, hűgát monostorba küldte, ő pedig visszavonult a pusztába. Itt „nagi fok haborufagokat zenued vala ordogoktol”. Csak kenyeret evett, kevés sóval meghintve és vizet ivott. Az ördögök „kwlomb kwlomb vadaknak Abrazattiaba” kísértették meg, és egy ezüst tányért, majd egy „mafa aranyat” is látott, amelyek a kereszt jelére elenyésztek. Miután ellenállt a kísértéseknek, égi szöveget hallott, és ígéretet kapott arról, hogy az Úristen nevezetessé teszi őt a földön. De aztán túl sokan kezdtek járni hozzá, ezért beljebb ment a pusztában, és egy lakatlan helyen telepedett le, ahol kis kertet is művelt. Meglátogatta a hűgát, és elégedetten látta, hogy ő most a többi szerzetesnő mesterasszonya. Visszatérve tanította a tanítványokat és meggyógyította a betegeket. És „giakorta a zent Angialok otet az eegben fel emelik uala”. Amikor meghallotta, hogy Alexandriában egy Balakhiusz nevű herceg keresztényeket üldöz, és szüzeket korbácsoltat meg, „leuelet irata” neki, amelyben megfeddte őt a kegyetlensége miatt, és megfenyegette, hogy az Isten haragja száll majd a fejére. A herceg nem vette komolyan a levelet, ám néhány nap múlva leesett a lováról, és meghalt. Hamarosan Antal is bejelentette, hogy halálán van. Arra kérte két tanítványát, hogy ne jelöljék meg a sírja helyét, mert a szent ember „nem akaruan venni fimmi embori dičiretot az vrištenert”.⁵⁹

A *Peer-codex* a Szent Antal Szent Pálnál tett látogatását részletezi. A történet rokon azzal, amelyet a *Debreceni kódex*ben olvashatunk, az elbeszélés azonban színesebb és részletesebb.

La mémoire du temps

Philippe Walter feltételezi, hogy az Antal-legendákban nem csupán egy egyszerű szerzetestről van szó, hanem egy olyan figuráról, akinek a története az idők folyamán összefonódott régi hiedelmekkel, amelyek egy mitikus múltba tekintenek vissza.⁶⁰ Walter abból az általa az „idő emlékezetének” („la mémoire du temps”, fr.) nevezett axiómából indul ki, amely szerint nem ünnepelhető bármikor bármelyik szent. Az ünnep időpontjának megállapításában gyakori volt az az eljárás, amely nyomán a szent születésének napja lett az ünnepnapja, bár elég gyakori az olyan eset, amikor lehetetlen volt ezt figyelembe venni. Atanáz nem is említi az Antal születésének napját, ám ismeri a remete halálának napját: január 17-ét.

De miért január 17-e? Milyen jelentősége lehet annak, hogy a farsangi időszak elején Antal remetére emlékezett a keresztény ünnepkör? Philippe Walter véleménye szerint ezekre a kérdésekre a korabeli szövegek adhatnak válaszokat.

⁵⁹ *Debreceni kódex* 1997.

⁶⁰ Walter 1996.

A legendák egyik érdekes figurája, a kentaur elvezet a válaszok egy részéhez. A Jeromos-féle leírásban⁶¹ Antal nagyon fáradt, és kéri az Urat, mutassa meg az utat. Ekkor jelenik meg előtte egy félig ember–félig ló, a kentaur, aki azonban néma marad, és csak a kezével mutatja meg az utat. Ezután Antal találkozik egy másik lénnel, a szatírral.

9. kép. Az Osservanza mestere: Szent Antal felkeresi Szent Pált, 1440 körül, National Gallery of Art, Washington

⁶¹ Hieronymus, közléteszi Migne 1849: t. 28. col. 17–28.

Philippe Walter két középkori szerző (Gautier Map: *De nugis curialium* és Gervais de Tilbury: *Otia imperialia*) szövege alapján próbálja rekonstruálni azt a legendákból kibontakozó hajdani mitikus világot, amely véleménye szerint az Antal alakját még ebben a korban is körüllegi.⁶² A Gervais szövege kiemeli, hogy kentaur déli órában jelenik meg a legendákban. Nem véletlen, hogy Gervais a déli lények közé sorolja, a faunok, szatírok és lidércfények közé. E lények lakhelye a kietlen sivatag. Antal találkozása a kentaurrel és a szatírral a déli órában történik. Philippe Walter úgy véli, hogy a pogányság és a kereszténység találkozását kell látnunk a találkozás leírásában. A Tilbury szövegét pedig értelmezhetjük úgy is, hogy ebben az elbeszélésben egy nemrég kereszténnyé vált lény – a szatír – kéri a közbenjárását egy, a csoportjából már régebben kivált és a kereszténységen belül erényeket szerzett társának. Állati mivolta arra emlékeztet, hogy még a pogány világhoz tartozik, de beszélni már tud és alakja már antropomorf. Mindenképp közelebb áll az emberi világhoz, mint a sem testében, sem nyelvében nem antropomorfizáló kentaur.

Antal január 17-i ünnepe is a kereszténység előtti időkre tekint vissza. Tudjuk, hogy Palesztinában az 5. századtól ez a nap az ő napja. Az ünnep a 6–7. századtól már bizonyíthatóan ezen a januári napon volt, Walter véleménye szerint azért, hogy elősegítse egyes pogány hiedelmek kereszténnyé változtatását. Antal napja szerepel a nyugati egyház legkorábbi martirologiumaiban, amelyek 592 és 600 körül születtek. A középkori martirologiumok az ereklye megtalálásának napját is erre a dátumra teszik. Walter feltételezi, hogy az ünnep 6., illetve 7. századi rögzítése nem más, mint az addig létező, ehhez a naphoz kapcsolódó pogány ünnepek és hiedelmek kereszténnyé tételére tett kísérlet.⁶³

De melyek is lehettek ezek az ünnepek és hiedelmek?

Gaignebet volt az első, aki rámutatott a Remete Szent Antal alakjának karneváli vonásaira. A remete ünnepe egybeesik a disznóvágások napjával. Ekkor kezdődtek az előkészületek a farsangi eszem-iszomra. A karneváli világ ördögi maszkjait nem is lehetett máshoz hasonlítani, mint a démonhoz magához. Ő, a démon tulajdonképpen a nagy Maszkos Alakoskodó. Antal legendájában is a démon állatok alakját vette fel: oroszlánok, medvék, leopárdok, bikák, kígyók, skorpiók, farkasok alakját. Gaignebet a következőket írja erről:

„Retiré dans le desert, Saint Antoine est harcelé par les démons proteiformes. Il y a là, transcrite sur une mode hagiographique, l'évocation de scènes réelles de Carnaval. Sous les formes grotesques les déguisés représentant les âmes des morts hantent alors les lieux déserts. Pour les premiers, le maître de ces déguisés ne pouvait être que le diable. N'est-il pas lui-même le »Déguisé«? C'est lui qui, á plusieurs reprises, apparaît á Saint Antoine sous les traits d'un énorme géant don't la tête semble toucher le ciel.”⁶⁴

Majd egy másik látomásra, a felfele repülő lelkeket visszatartó óriás jelenetere utal Gaignebet, amely így olvasható a *Legenda aurea*-ban:

⁶² Walter 1996: 119–140.

⁶³ Walter 1996: 130.

⁶⁴ Gaignebet 1974: 59–60.

„És íme, egy nagyon magas és rémisztő embert látott, feje a felhőkig ért, és kiterjesztett kezével pedig egeseket visszatartott, amint szárnyukkal az ég fele törtek volna, másokat azonban nem tudott szabad repülésükben gátolni. Antal nagy öröm és roppant fájdalom összekeveredett hangjait hallotta, és megértette, hogy a lelkek fölemelkedését látja, és aki ezt megakadályozni igyekszik, az az ördög. Visszatartja a vétkeseket, de a szenteket nem tudja repülésükben visszatartani, és ezt igen fájlalja.”⁶⁵

Gaignebet emlékeztet arra, hogy egyes adatok szerint januárban és februárban nyitott a kapu az élők és a halottak világa között, és különösen fontos, hogy ebben az időben az égi tartomány megközelíthetővé vált az emberek számára.

A nyitott égi kapuk részét képezik Antal látomásának. Ugyanakkor Antal a két világ között áll, mintegy közvetítői szerepet vállalva a kettő között. Az egyik legrégebb legenda-részlet szerint a remete egyik első lakhelye a sírkamra volt, az a hely, ahol a túlvilági lelkek aktívak. Antal megvívta a harcait ezekkel a lakhelyüket védő lényekkel.

A magyar népi kultúra is úgy ismeri Antalt, mint aki ott áll a két világ között. A fentiek ismeretében valószínűnek tartom, hogy erre utal az az adat, mely szerint a halottak napján Trunkon (Moldva) úgynevezett Szent Antal-mákok égetnek a visszajáró lelkek elijesztése végett. A növény égetése közben keletkezett füst meggátolja a visszajáró tisztátalan lélek – legtöbbször maga az ördög – behatolását a házba.⁶⁶ Ez az adat újabb bizonyítéka annak, amit Tánzos Vilmos számtalanszor említett, nevezetesen, hogy a ferences szerzetesek hatása máig nyomon követhető a csángó kultúrában, többek között a Szent Antal kultuszában is. Mi több, ez kapcsolatban áll az Antallal kapcsolatos középkori legendairodalommal. A csángó hiedelemadatok és a magyar, valamint ezen keresztül a nyugat-európai Antal-legendák által közvetített látomások közötti kapcsolat révén látom ezt bizonyítottnak.

Walter a sámánisztikus tapasztalatokhoz hasonlítja az Antal megkísértéseit⁶⁷: a különleges diéta által felfokozott eksztatikus állapot, a másik világba való utazás (Antalt magát is egy alkalommal az égbe emelik az angyalok, erről a jelenetről szó esik az archaikus népi imák kapcsán is), és nem utolsósorban a gyógyítói szerepe is jellegzetesen sámánisztikus. És, mutat rá Walter, amint Antalt támadják ezek a túlvilági látomások, fokozatosan megtanítják neki a túlvilág nyelvezetét („la language de l’au delà”, fr.).

Különös az, ahogy a pogány világ hiedelmei és lényei átítatják ezeket a legendákat. Fontos kiemelni, hogy a kentaur és a szatír alakjai azokban a legendákban jelennek meg, amelyek, Szent Jeromos nyomán a Remete Szent Pálnál tett látogatást mesélik el. Érdekes módon ezek a lények kevés mértékben függenek össze a kísértő világgal. A kentaur egyáltalán nem tartozik a természetfölötti világhoz. A szatír is csak ritkán, és ilyenkor a

⁶⁵ Voragine 1990: 45.

⁶⁶ Trunk, Bákó megye. Forrás: a Kriza János Néprajzi Társaság fotóadatbázisa, adattári irányítószámok: F1822, F1821 (a gyűjtés időpontja: 2001. 11. 01, fotó: Kinda István) és F1792, F1793, F1794 (a gyűjtés időpontja: 2001. 11. 04, fotó: Peti Lehel).

⁶⁷ Az Antal remete legendáiban létező sámánisztikus elemek kimutatását jómagam bizonyos fenntartásokkal kezelem.

megfelelő exorcizációs gesztus – a kereszt jele – után eltűnik. De legtöbbször e világi barátságos társalgásba kezd a remetével, például ő meséli el a származását.

Szinte minden szövegváltozat érinti a kentaur azon próbálkozását, hogy beszéljen Antalhoz. Abban mindenik egyetért, hogy ez nem sikerült: a kentaur csak artikulálatlan hangokat adott ki. Egy 7. századi mitológiai szörnyekről szóló könyv azt írja, hogy a kentaurok az ember és a ló keveredéséből származnak. A névtelen szerző úgy tudja, hogy fejüket a vadállatokéhoz hasonló bőr borítja, de azért hasonló az emberekéhez. Ennek köszönhetően a kentaurok próbálhatnak beszélni. Ám ha az ajkaik nem szokták meg az emberi beszédet, okoskodik tovább a középkori szöveg, nem tudják a hangokat oly módon elválasztani, hogy szavakat formáljanak. Egy olyan jellegzetességről van szó, amely Jeromosnál és őt követően sokaknál megjelenik, nevezetesen az, hogy a kentaur csak nehezen tud beszélni.⁶⁸

A *Patrasi legendában* egy „szarvashoz hasonló” magányos szerzetes megmutatja Antalnak a Pálhoz vezető utat. Az Agathonnak nevezett szereplő a Jeromos leírásában szereplő kentaur és szatír alakjával rokon, mind a megjelenését, mind a szerepét illetően. Agathon azonban már nem kentaur, hanem antropomorf alak, egy magányos szerzetes, aki bűnei miatt egy szarvashoz lett hasonló, ezért szarvasagancsa, a tevééhez hasonló lábai és hosszú haja volt. Antal hatására megbánja bűneit, ezért állatias vonásai eltűnnek, és a szerzetesek csoportjának vezetője lesz.

A *Debreceni kódex* történetében Antal itt mindkét lényvel találkozik. A kentaur megjelenését nem próbálja megmagyarázni, ám a szatírról úgy sejtí, hogy ő az ördög maga. Beszélni egyikkel sem kezd. A kentaur a jobb lábával mutatja az utat, és ez az egyetlen kommunikáció a lények és a remete között.

Bár a leírás a *Peer-codexben* részletesebb, a kommunikáció itt is visszafogott. A kentaur érti Antal kérdését, de nem válaszol emberi nyelven, hanem vigyorog, nyerít, tátog, mintha beszélni próbálna, majd a jobb lábával megmutatja az utat. A remete pedig nem tudja eldönteni, hogy egy ördögi ijesztés tanúja volt, vagy a természet nyilvánult meg előtte a maga sokféleségében. A szatír itt elbeszélget a remetével. Azt kéri Antaltól a továbbiakban, hogy imádkozzon érte és a „nyájáért”, akik őt követségbe hozzá küldték. Jó alkalom Antalnak, hogy leboruljon, hálát adjon, és kárhoztassa Alexandriát, amely bálványokat imád, miközben a sivatagban az állatok az Urat dicsérik.

Mint láttuk, a kentaur és a szatír a mentális képzelőerő kultiválásának azon hiedelem-lényei, amelyek bekerültek az írott egyházi kultúrába, és innen csak a Páduai Szent Antal racionálisabb alapokra épített kultusza mozdítja el őket. A fenti szövegek elemzések nem elégedhetünk meg azzal, hogy elmondjuk, elfogadható az a feltételezés, miszerint egy pogány ünnepkörre rátelepedett egy keresztény szent. A szent démonokkal vívott harcaiban és a lényekkel való találkozásokban két ideológia harca jelenik meg: Antal kísértői és útítársai a kereszténység előtti kor elképzelései a világot benépesítő hiedelem-lényekről.

⁶⁸ *Liber monstrum de divertis generibus*, ed. C. Bologna, Milan, 1977. I. könyv 7. rész, idézi Walter 1996: 124.

A 15. századi franciaországi misztériumjáték különösen viszonyul ehhez az útbaigazítás-jelenethez. Az útbaigazítót megtartja, de antropomorfizálja: nem kentaur vagy szatír igazítja el a remetét, hanem *egy bűnös ember*, akinek a nyomorék volta az, ami emlékeztet a hajdani nem emberi lényre. Valószínűleg az állati lény és a bűnös ember alakja közötti átmenetet a *Patras legendá* lényje jelenti: az Agathonnak nevezett szereplőt emberként, magányos szerzetesként definiálja a szöveg, de állatias vonásai még jelen vannak: agancsa, haja, lába állati. A különböző fokozatok annak a folyamatnak az állomásai, amely során a remete különös története elfakul, lekopnak róla a 3–4. századi hiedelemvilág jegyei. Ennek a folyamatnak a vége az az állapot, amikor a remete történetei elérik a Pádúai Szent Antallal való felcserélhetőség szintjét.

Különös helyzet alakul ki tehát a 14–15. századra: azok a tradicionalista fordítók, akik a korai szövegeket fordítják, mint amilyen a Jeromos kézírataiban található Evagriosz-fordítás, átveszik a korai kereszténység idejében még szélesebb körben elterjedt, a kereszténység előtti időkre visszavezethető hiedelemlényekről szóló szövegeket. Az újítók azonban antropomorfizálják ezeket az alakokat, és ez utóbbi szövegek egyszerre vannak jelen az előbbiekkal, ugyanabban a szellemi térben.

Antal minden alkalommal visszautasítja a démonok charivari világának csábításait. A csengettyű, ami a legtöbb ábrázoláson a botján vagy a malaca nyakában láthatunk, a gonoszúzéssel hozható összefüggésbe. Egy ellenhang a démonok infernalis zaja ellen. Antal úgy tudja, hogy ha legyőzi a kísértő lényeket, legyőzi azt a világot magát, amely hitt bennük, és ezáltal éltette őket. Az Antal-legendákban a pogány ünnepkör által létrehozott világ ellen küzd a remete, és a kísértéseknek ellenálló történetei a kereszténység diadalát jelentik a régi világ fölött.

A különös lények megjelenésén és az Antallal való kommunikációjukon túl azonban érdemes kiemelni egy másik kommunikációs folyamatot: a (mindenkori közösség, mint) szerző kommunikációja a szövegek olvasóival: a fentiekben vizsgált lények alku tárgyai lettek. A különböző korokban (újra)írt szövegek folyamatosan változtatnak egy picit az előző konstrukción. Az alku ezeknek a lényeknek, mint kulturális konstrukcióknak a jelentésére és jelentőségére vonatkozik. Minden kor szerzője azt reméli, hogy olvasója elfogadja azt a kis változtatást, amit ő alkalmazott a hagyományosnak tartott szövegen.

Olvasmány

A *Debreceni kódex* a kentaurról:

„... kezde a puztanak belső reze fele fjetny f hogi mene lata egi allatot **hat felig ember f felik loh kih az ő Iob labaual meg mutata az utat** f mikoron eleibe vette uolna az utath zent Antal f igen mene lata **mas allatot kinek folső reze embör vala f az alfoh reze kečke** f tathat palmaknak giümülçet vizi f meg erte hogi ördög uolna azert nem gondola vele.”⁶⁹ (Kiemelés tőlem – Sz. M.)

A *Peer-codex* a kentaurról:

„yme azonban lata egh allatoth kynek a **feljö fele ember wala, az alfo kedeg lw wala**. Kyth regy pagan bölchek **ypocenthawrus awagh lowal elegolt embernek** neweznek. Kyth mykoron latoth wolna zent antal ő homlokath zenth kere f thnek yegevele megh yegeze. Ees mondaneky nagh bator f aggal. Cy ees ky

⁶⁹ *Debreceni kódex* 1997: 67.

wagh th ees mel felee lakozyk a yfthenekh zolgaya. tehat ö. nem twdom my pagan zowal. ees mykenth vadh wygorogwan es ñereituen inkab hogh nem zoluan ö zayanak felelmes tatogatafawal (rettenetes) felele. ees ez wen kedegh zent antal rettenetes zayanak előtte. fepen kezde kerdezny öteth. hogh meg mondana mel fele wagon. **e es yme yob laba el ñwthwan. az kerdezönek wtat yelente. es el mwata eg fele neky:** ees eontol az zyles mezön mykenth madar nagh hamar faggalel zagolduan. ez chudalonak fcame elől el enyezek. Ith wgh mond zent Ieronymus. deh ha ezth pokolbely ördög yiefere tötte volna awagh kedeegh mykent kietlenben zoktanak chwdalatus wadaak newekednye. fenki byzonfaggal nem tuya. retteguen azert ez zent antal. es önnön elmeiben forgotuan myth latot volna wtaban.⁷⁰ (Kiemelés tölem – Sz. M.)

A *Peer-codex* a szatírról:

„efmeg touabba kezde mennye ees yme az wthan lata egh lelkefth. az az. **egh horgas orrw törpe emberth. kynek homloka zarwawal megh erőfjölth wala. ees ö teftenek wtolfo refee kecke wala.** ees ö kezebe palma gymölchöth wyfcelwen. ees ez zent antal ez chuda latuan yieteben hwtnek payzath ees pancelat ragada. mykenth yo hadakozo ees baynok. Deh yme legottan az felöl mondoth lelkes. bebefegnek yegyeyrth. az palmafának gymölchet kyth hoz wala öneky nyoya. holoth kedeegh zent antal ezth latta uolna. yfthenre kerde ötheth: hogh neky meg mondana ky volna. feleluen amaz monda. en halando alath wagyok. ees az keyetlenben lakozoknak egyk. kyketh pagan nepek. chalatoth tewelgefek ferenth yroggagnak (+) awagh **fatyrwfnak** mondnak ees tyztelnek.”⁷¹ (Kiemelés tölem – Sz. M.)

Kulcsszavak

kódexirodalom, kalendárium, transláció, legenda, fordítások, szerzetes, az idő emlékezete, kentaur, szatír, oroszlán, ünnep, karnevál, mentális képzelőerő, misztériumjáték

Szakirodalom

1883 *Codice namurciensis. De S. Antonio Abbate. Ex. Codice Namurciensis nr. 159. (2). Analecta Bollandiana* II. 341–354.

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium* I–II. Szent István Társulat, Budapest

1997 *Debreceni kódex 1519.* Bevezetést írta: Madas Edit és Reményi Andrea. Argumentum Kiadó–Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest

DUMÉZIL, George

1929 *Le problème des centaures: étude de mythologie comparée indo-européenne.* P. Geunthner, Paris

1876 *Érdy codex.* Nyelvelméltár, IV–V. k., közléteszi Volf György. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága, Budapest

GAIGNEBET, Claude

1974 *Le Carnaval. Essai de mythologie populaire.* Payot, Paris

⁷⁰ *Peer-codex* 1874: 61.

⁷¹ Uo.

MIGNE, Jaques Paul (ed.)

1849 *Patrologiae cursus completus*. Tomus LXXIII. Vitae Patrum, sive historiae eremiticae librii decem, tomus prior. Garnier, Paris

1874 *Müncheni codex*. Nyelvelméktár I. k., közléteszi Volf György. Kijadja a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága, Budapest, 195–381.

1874 *Peer-codex*. Nyelvelméktár II. k., közléteszi Volf György. Kijadja a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága, Budapest, 53–108.

VORAGINE, Jacobus de

1990 *Legenda Aurea. Szentek csodái és szenvedései*. Válogatta és az utószót írta Madas Edit. Helikon, Budapest

WALTER, Philippe

1996 Saint Antoine, le centaure et le Capricorne de 17 janvier. In: Uő: (ed.): *Saint Antoine entre mythe et légende*. Ellug, Grenoble, 119–140.

